

Nikola Rot

Osnovi socijalne psihologije

Socijalizacija

Zavod za udžbenike i nastavna sredstva SR Srbije, Beograd 1973., 418 stranica

Nikola Rot jedno je od vodećih imena jugoslavenske socijalne psihologije, autor brojnih zanimljivih empirijskih istraživanja i većeg broja knjiga, kao i učitelj niza generacija psihologa u SR Srbiji. Knjiga (autorizirana skripta) kojom se ovdje bavimo upravo je »rezultat višegodišnjeg rada i pripremanja kurseva iz socijalne psihologije za studente Filozofskog fakulteta u Beogradu« (autorova napomena u *Predgovoru*).

Način na koji je knjiga nastala, kao i (udžbenička) namjena uvjetovali su neke njezine karakteristike: raspored i način izlaganja materije, različitu »ažurnost« pojedinih poglavlja i sl.

Ovaj udžbenik ne pokriva čitavo područje socijalne psihologije: pored *Uvodnog dela* (str. 7—64: Predmet i problemi socijalne psihologije, Razvoj socijalne psihologije, Metode i tehnike socijalne psihologije, Teorijski pristupi u socijalnoj psihologiji i karakteristike socijalne psihologije), zastupljena su još dva dijela, i to *Socijalizacija: procesi, agensi i efekti* (str. 69—273: Procesi socijalizacije, Agensi i izvori socijalizacije, Efekti socijalizacije. Socijalizacija i motivacija) te *Socijalni stavovi* kao posebni rezultat socijalizacije (str. 279—416: Pojam i priroda socijalnih stavova, Formiranje i menjanje socijalnih stavova, Održavanje stavova i otpor prema njihovom menjanju, Predrasude, Teorije stavova, Istraživanje i ispitivanje socijalnih stavova). Svakom poglavlju priložen je i popis osnovne (domaće i strane) literature o tim temama. Autoru, dakle, još predstoji zadatak da u svojim narednim knjigama obradi problematiku socijalne percepcije, odnosa u grupi i ostalih područja socijalne psihologije.

Kad se koncem prošlog stoljeća psihologija konstituirala kao samostalna empirijska nauka, ona je svoju pažnju obratila izučavanju čovjeka *kao pojedinca*, uglavnom zanemarujući činjenicu da je »čovjek kao pojedinac« zapravo samo »korisna fikcija« nužna za prva upoznavanja pojedinih psihičkih procesa i funkcija, i ne obraćajući pažnju na inače i laički poznat fenomen da brojni socijalni faktori utječu na te procese i funkcije, odnosno da »psihičke osobine ljudi imaju uticaj na društvene pojave«. Takva je orijentacija, barem u početku, bila razumljiva i opravdana, jer bi uzimanje u obzir prevelikog broja varijabli otežalo već i samo po sebi veoma složeno proučavanje onog čime se psihologija bavi. Čak što više, upoznavanje čovjeka »kao pojedinca« tek je omogućilo da se na pravi način pristupi istraživanju povezanosti psihičkih procesa i funkcija sa socijalnim varijablama. Takva istraživanja započela su početkom ovog stoljeća, ali ona, naravno, nisu polazila samo od dotadašnjih spoznaja »opće« psihologije, nego i od doprinosa drugih disciplina — filozofije (unutar koje se već u antici susreću razmatranja fenomena kojima se danas bavi socijalna psihologija), sociologije (s kojom, pored »opće« psihologije socijalna psihologija ima najviše dodirnih točaka) i drugih.

Kao što je to slučaj sa svim mladim znanostima (kad je riječ o socijalnoj psihologiji, atribut »mlada« zaista nije fraza), niti socijalna psihologija još nema izgrađen sveobuhvatni teorijski sistem. O tome N. Rot kaže: »Teorije u socijalnoj psihologiji nisu razrađeni teorijski sistemi iz kojih bi bilo moguće izvesti određene

proverljive hipoteze za cele oblasti socijalnog ponašanja. Čak se može reći da teorije u socijalnoj psihologiji za sada nisu ni razrađene teorije srednjeg obima . . . Teorije u socijalnoj psihologiji tek se u tom pravcu razvijaju. One su, pre svega, pokušaji da se objasne određene vrste pojava . . . One su dosta brojne i, po pravilu, počivaju na nekoj od opštih psiholoških teorija . . .«. U nastavku, Rot ukratko prikazuje bihevioristički, geštaltistički i psihoanalitički pristup, na njih se kritički osvrće i upozorava da su do sada »u socijalno-psihološkim istraživanjima i objašnjenjima nedovoljno korišćene Marksove postavke, iako su veoma važne i korisne i za objašnjenje socijalno-psiholoških pojava«. On to objašnjava, s jedne strane, činjenicom da se socijalna psihologija najviše razvila u zemljama gdje se na Marxa gleda s podozrenjem, a, s druge — time da je u socijalističkim zemljama prevladalo »kruto dogmatsko tumačenje, pa i iskrivljavanje Marksovih ideja i svako se socijalno-psihološko istraživanje ili objašnjavanje prikazivalo kao idealistički psihologizam«. Vrlo ukratko, Rot ukazuje na neke Marxove ideje koje mogu biti korisne za socijalnu psihologiju. Tu je, npr. zanimljiv Rotov izvod da »razmatrajući odnos između društvenih uslova i ponašanja ljudi, Marks ne ističe kao neposrednu determinantu ekonomsku situaciju čoveka, nego njegovo mesto u proizvodnji, tj. njegov odnos prema ostalim ljudima u procesu proizvodnje (podvukao I. M.); sa tim u skladu formiraju se čovekove ideje, stavovi i očekivanja. Time na neki način anticipira jednu od savremenih socijalno-psiholoških teorija, teoriju uloga, kao što se i još novija i opštija teorija, otvorenog sistema, može pozvati na Marksove ideje. Moglo bi se reći da iz Marksovih koncepcija ne samo da ne proizlazi da ne treba proučavati psihičke pojave nego, naprotiv, direktno sledi da je potrebno psihološko proučavanje društvenog ponašanja«.

Najveći dio ove knjige N. Rota je drugi, koji govori o procesima, agensima i efektima socijalizacije. toga toliko važnog procesa, putem kojeg biološke jedinice s ljudskim potencijalima zapravo i postaju čovjekom u pravom smislu riječi (tj. toliko »pravom« smislu riječi koliko je u određenim okolnostima uopće moguće da se potencijalno ljudska jedinka razvije u Čovjeka). »Dve su grupe efekata socijalizacije: 1) formiranje za život u društvu i za funkcionisanje društvu važnih osobina i načina ponašanja i 2) razvitak od biološke jedinice u ličnost sa mnogim karakteristikama zajedničkim za sve ljude, ali sa svojim specifičnim osobinama«.

Ukratko opisavši diskusije oko definicije pojma socijalizacije, skiciravši njezine glavne probleme i ukazavši na najzanimljivija teorijska shvaćanja i pristupe, Rot prelazi na prilično detaljan opis procesa kroz koje se socijalizacija zapravo zbiva. Budući da se u suštini radi o *procesima učenja*, autor opisuje pojedine vrste učenja (klasično, instrumentalno i operaciono ili vikarijsko uvjetovanje, učenje identifikacijom, imitacijom itd.). Iako su ti opisi procesa učenja povezani sa *socijalnim učenjem*, ipak, čini mi se da su oni za ovu priliku ponešto preopširni, ili bar da im je posvećeno neproporcionalno mnogo pažnje u odnosu na recimo, zanimljiviji problem izvora i, naročito, efekata socijalizacije. O učenju se, naime, može naći više informacija u udžbenicima opće i pedagoške psihologije, dok upravo agensi i izvori, te efekti socijalizacije predstavljaju »prava« pitanja *socijalne psihologije*.

Pišući o agensima i izvorima socijalizacije, Rot opisuje ulogu porodice, škole i vršnjaka, a govoreći posebno o socijalizaciji odraslih, ukratko spominje utjecaj sredstava masovnog komuniciranja te odnos kulture i socijalizacije. Ovom potonjem pitanju posvećuje dosta pažnje i daje niz zanimljivih informacija. U ovom sklopu autor se dotiče i pitanja statusa i uloge, o čemu će, vjerujemo, znatno opširnije pisati u očekivanom nastavku svoje knjige, tj. u onom dijelu socijalne psihologije koji se bavi problemom grupa i odnosa u grupi. Napokon, u odjeljku o agensima i izvorima socijalizacije Rot govori i o društvenoj strukturi kao faktoru socijalizacije ponašanja, ukratko se osvrćući i na problem određivanja klasne pripadnosti u socijalno-psihološkim istraživanjima. Sociolozima je poznato da se ovakvi pokušaji utvrđivanja socijalne strukture koriste i za maskiranje suštine problema klasne podjele društva, ali o tome Rot posebno ne govori.

Kako sam već rekao, zanimljivom pitanju efekata socijalizacije Rot je posvetio nešto manje pažnje nego bi se to moglo očekivati, ali ipak dovoljno da pruži osnovne informacije o utjecaju socijalnih faktora na percepciju, učenje i pamćenje (o čemu govori najviše), te na emocionalno ponašanje. Zanimljivost i »čitkost« ovog odjeljka znatno je povećana navođenjem niza primjera.

Posljednji odjeljak u ovom dijelu odnosi se na odnos socijalizacije i motivacije, čemu je također posvećeno dosta prostora na kome su opisani najvažniji socijalni motivi. I u vezi s ovim odjeljkom možda bi se moglo primijetiti da je bez veće štete mogao biti kraći, jer se i o motivima dosta piše u standardnim priručnicima opće psihologije.

Socijalni stavovi detaljno su i zanimljivo opisani u posljednjem poglavlju Rotove knjige. To je, koliko znam, na našem jeziku (uključujući i prijevode) najpotpuniji i najbolji opis ovog veoma zanimljivog područja socijalne psihologije područja na koje se — prema nekim procjenama — odnosi čak oko 80% primjenjenih istraživanja u suvremenoj socijalnoj psihologiji.

Posebno zanimljivim čini mi se Rotov prikaz socijalno-psihologijskih aspekata nacionalizma i drugih oblika nacionalne vezanosti (o čemu piše u sklopu odjeljka o predrasudama i stereotipima). O ovom zanimljivom pitanju N. Rot proveo je, inače, nekoliko zapaženih empirijskih istraživanja (u suradnji s Nenadom Havelkom), a također je potakao i više svojih studenata-postdiplomata da se pozabave ovim pitanjem, tako da je na Odjeljenju za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu prikupljen zaista zanimljiv i značajan materijal o tome.

Na desetak stranica u Rotovoj su knjizi opisana i tri najzanimljivija pokušaja teorijskog uopćavanja o formiranju, mijenjanju i održavanju stavova: Heiderova teorija balansa, Festingerova teorija kognitivne disonance i Katzova funkcionalna teoriju, a na samom kraju knjige nalaze se kratke (možda previše kratke) informacije o problematici ispitivanja i mjerenja stavova.

U zaključku se može reći da ova knjiga N. Rota, i pored manjih primjedbi koje sam spomenuo, predstavlja veoma korisno, dobrodošlo i kvalitetno djelo, koje će prvenstveno poslužiti studentima psihologije i sociologije, ali i svima drugima koji se zanimaju za ovu znanstvenu disciplinu. Posebno bih naglasio autorov jasan i čitak stil, kao i brojne primjere iz empirijskih istraživanja, koji znatno oživljavaju tekst i čitavu knjigu čine još zanimljivijom. Zato s interesom očekujemo knjigu u kojoj će N. Rot obraditi i ona područja socijalne psihologije koja su iz ovih »Osnova« izostala.

Ivan Magdalenić